

## ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ: ОСОБИСТІСНІ ТА СПІЛЬНОТНІ ВИЯВИ

*У статті аналізується ситуація в релігійному просторі країни мотиви поведінки віруючих, виявлення особливостей їхньої релігійності.*

**Ключові слова:** релігійність, українська релігійність особистісні та спільнотні вияви, обрядовість.

Православна релігійність має розглядатися у руслі загальної релігійності, яка, попри свою національну самобутність, притаманну власне українцям, формувалася під впливом історичних, культурних, політичних, наукових чинників.

Проблеми української релігійності завжди цікавили дослідників. У своїх працях питань релігійності торкалися М. Костомаров, І. Огієнко (митрополит Іларіон), М. Шлемкевич, В. Янів, О. Кульчицький, І. Мірчук. Серед сучасних досліджень різних аспектів релігійності можна виділити праці А. Колодного, Л. Филипович, В. Єленського, Н. Черниш, Я. Стоцького.

Зокрема, В. Янів, який присвятив українській релігійності працю «Релігійність українця з етнопсихологічного погляду», підкреслював наявність тісних взаємозв'язків між психічно-духовним буттям та усіма іншими процесами у житті українського народу та вбачав у цьому основне джерело релігійності.

В. Єленський виділяє чотири положення, які потрібно враховувати для об'єктивного аналізу сучасного стану релігійності українців. А саме: це факт, що «Україна ніколи не була «релігійною пустелею»; необхідність врахування суб'єктивності оцінок релігійності у працях публіцистів, церковних діячів та місіонерів; специфіка пострадянських суспільств, «які пройшли через експеримент з викорінення традиційної інституційної релігійності», що полягає у завищених вимогах до релігійності своїх громадян; неможливість обмеження розгляду спільнотного аспекту релігійності українців лише їх діяльністю всередині релігійних інститутів. Важливим є також, якими методами досліджується релігійність, з огляду на вагомні аргументи щодо нелінійності релігійної поведінки осіб і суспільств [1].

Україна є поліконфесійною державою. За даними досліджень, які періодично проводяться в Україні різними інститутами, зокрема і в рамках міжнародних проектів, релігійність українців є однією з найвищих у Європі: «86,4 % віднесли себе до того чи іншого релігійного сповідання» [2, с. 17]. З них більша частина ідентифікують себе з православ'ям. При цьому переважна більшість громадян не переймаються, до юрисдикції якого патріархату належить храм, який вони відвідують. Тобто, серед усіх православних частка «просто православних» є більшою, ніж частка тих, хто ідентифікує себе з конкретною Церквою. Соціолог релігії Л. Рязанова з цього приводу робить висновок, що «православна релігійна ідентичність — це скоріше фіксація культурно-цивілізаційної ідентичності та спроба пов'язати себе з історією й культурою своєї країни» [3, с. 149].

Українці розуміють, що Христос зі своєю проповіддю звертався до кожного особисто, а релігійне життя спільноти може бути вірцевим лише, коли кожна цеглинка Церкви, тобто кожен християнин буде дотримуватись Христових заповідей. Людину неможливо насильно змусити дотримуватись релігійних заповідей, а користь від їх виконання буде лише тоді, коли вона сама усвідомлюватиме наслідки своїх особистих вчинків. Можливо, тому українці не надають важливого значення співпраці з релігійною громадою. Натомість, серед пріоритетів є необхідність вірити у Бога, «виконувати десять заповідей, піклуватися про старших, регулярно молитися, не допускати жодних дошлюбних статевих стосунків, дарувати по змозі радість знайомим, щонеділі ходити до церкви, прагнути максимальних результатів, переконувати інших у християнстві, відмовлятися від штучних протизаплідних засобів»[1]. Все це якнайкращим чином свідчить про гуманістичну спрямованість української релігійності загалом та православної зокрема. Явище авторитарності

матиме сприятливі умови саме там, де надто тісні зв'язки всередині громади можуть тиснути на конкретну особу, спонукати її робити вчинки на користь громади та конкретного лідера заради позитивного ставлення до себе тощо. А це не сприятиме особистому духовному зростанню, а просто задовольнятиме авторитарні прагнення лідера, його самоствердження та досягнення цілей. Автор не заперечує інтеграційної ролі релігійної громади, але завжди можна відшукати приклади, які підтверджують такі висновки.

В Україні релігійне життя не припинялося ніколи. Насправді, жодна державна політика, попри те, що може заохочувати або перешкоджати розвитку релігійності, не може викоринити з людської свідомості релігійну складову та необхідність задоволення релігійних потреб чи успішно підмінити традиційну релігію якою-небудь ідеологією. Заперечуючи все, що притаманне релігії, часто державні церемонії самі набувають подібності до релігійних ритуалів, а партійні лідери прославляються як «святі» та обожнюються. Держава може через різні сфери життя заохочувати релігійність або боротися з нею. Але кінцевий вибір завжди залишається за громадянином.

Здавна в особистісному вимірі релігійності українцям притаманне слідуванню духу, а не букві релігії. «У русина віра живе чуттям інтимним. Він мало звертає уваги на обрядовість. Релігійне чуття його видається великим теплом і щирістю. До сього ще характерним з'являється поважання віри другого: не чіпай мого і я не займу твого» [4]. Власне, такий стан речей підтверджують і сучасні дослідження, які дозволяють оцінити релігійність за багатьма параметрами. Переважна більшість українців обстоюють думку, що люди мають поважати будь-які релігії.

Особливістю особистісної релігійності можна вважати те, що вона часто є не інституалізованою, і «породжена внутрішніми переживаннями людини» [5]. Тобто людина в силу власного релігійного досвіду, переконань, переживань, отриманої релігійної інформації, сама для себе визначає, що, як і коли їй робити для виконання своїх релігійних обов'язків, а «церковна організація, священнослужителі й обряди, що претендують на роль посередника між людиною і Богом, при цьому відходять на другий план за ступенем значимості» [5].

Суто православна віра у значній частині православних українців уживається з вірою в релігійні об'єкти, не сумісні з православним віровченням, або ж говорять про віру не у всі догми православної віри. Така тенденція не з'явилася в наш час, вона простежується упродовж тривалого періоду. І зараз суттєво не змінюється, зокрема і через низьку зацікавленість у вивченні релігієзнавчих дисциплін.

Більшості українців притаманна здатність відрізнити справжню релігійність як складову власного світогляду та способу життя і критично ставитись до спроб окремих церковнослужителів впливати на свою громадянську позицію, прийняття рішень в сферах життя суспільства, які виходять за межі прямої церковної компетенції. Для українця, як громадянина, інколи принциповість громадянської позиції навіть важливіша, ніж формальне визнання себе саме православним.

Специфічним є вплив різноманітних факторів і на спільнотні вияви української православної релігійності. Однією з закономірних особливостей спільнотного вияву релігійності є збільшення кількості споруджених храмів, церковних споруд, зростання чисельності релігійних громад, які спостерігалися після розпаду Радянського Союзу. Проте є й інші, цікавіші та не такі очевидні особливості.

Для української релігійності загалом характерним є, зокрема, те, «що немає абсолютного збігу МІ релігійної спільнотності (певної конфесії) з почуттям національного МІ» [6, с. 577], що пов'язане з нерівністю в суспільстві. Такий незбіг спостерігається впродовж всієї української історії. Зокрема, для того, щоб применшити або й знищити, знівелювати українство як окрему націю, приналежністю до православних витіснялася національна самосвідомість.

Іншою особливістю є двовір'я. «У свідомості українців християнство поєднувалося з усілякими повір'ями, корені яких сягали дохристиянських,

язичницьких уявлень»[6, с.579]. Однією з причин такого становища є те, що духовна, християнська література як джерело знань про навколишній світ не була поширена серед простого народу, і був потрібен доволі тривалий час для того, щоб народ перейшов від зовнішнього споглядання обрядів до розуміння їх внутрішньої суті. Проте й зараз чимало вірян пояснюють відвідування ними храму тим, що так прийнято, що так роблять усі і іншими подібними причинами, не розкриваючи духовної суті необхідності цього.

Спільна обрядовість православних громад як вияв релігійності стала «тією ланкою, яка зберегла єдність українства за умов його штучного поділу державними кордонами, а то й значного віддалення українців від свого автохтонного осередку»[6, с.580]. Причому, як зауважив і В. Єленський, святкові обряди не обмежувалися церковною спорудою, а передусім спрямовувалися на оселю та сім'ю.

Щодо участі пересічних православних мирян в храмових богослужіннях, то вона доволі пасивна. Звичайно, це мало б компенсуватися молитовною участю, стеженням за ходом Служби Божої, проте на практиці лише одиниці мирян справді роблять це. Присутня певна кліризація Церкви. Віруючим традиційно відводилась другорядна роль, здебільшого вони виступали лише в ролі тих, кого навчають. «Віруючим надається якесь другорядне значення в церковному житті, що призводить до зменшення їх кількості»[7, с.138]. В цьому можна знайти ознаки авторитарної побудови відносин, на рівні ставлення кліру до мирян, але дуже часто все це залежить від конкретної особи священнослужителя.

Розуміючи це, все більше православних ієрархів намагаються залучити до безпосередньої участі в богослужінні, активізувати віруючих, проте це непросте завдання, що потребує, зокрема, і підвищення рівня духовної освіти як віруючих, так і самих кліриків.

Є цілий ряд характерних для православної релігійності особливостей, які не змінюються суттєво впродовж тривалого часу. Простежується певна паралель між консервативністю православ'я як конфесії та відсутністю суттєвих змін у проявах православної релігійності. Попри відносно невелику кількість православних християн, які постійно відвідують храми, українці мають повагу до всього християнського, цікавість до релігії, але це все — на рівні індивідуальному, без визнання обов'язковості постів, інших обмежень, які накладає православ'я на віруючих задля спасіння душі. Імовірно, це відбувається через відсутність знань про глибинний зміст того, що відбувається в церковному житті. Забувається дійсна роль Церкви як «ковчегу», який призначений для спасіння душі. Натомість присутнє сприйняття церковних інституцій як «хорошого бізнесу», політичного інструменту. Як і багато століть тому, часто віруючим доводиться лише споглядати за тим, що роблять клірики, а знання змісту залишається за духовенством. На мою думку, це насправді сумно, що деяким поколінням невідома суть тих речей, які пропонує Церква. Як наслідок, маємо розлучення, пияцтво, наркоманію та інші явища, які підсилюють чуттєво-емоційні стани людини, але негативно впливають на душу, не сприяють ні розвитку потенціалу особистості, ні її фізичному та моральному здоров'ю, ні в кінцевому підсумку укріпленню нації, держави.

#### *Список використаних джерел*

1. Єленський В., доктор філософських наук. Релігійність українського суспільства: головні тенденції змін. – Режим доступу: <http://dc-summit.info/razdely/vera/1594-religijnist-ukrainskogo-suspilstva-golovni-tendencii-zmin.html>.
2. Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні. – М. Парашевін, Інститут політики і соціології НАН України, 2009. – 68 с. – Режим доступу: [http://polityka.in.ua/userfiles/religiya\\_i\\_religijnist\\_v\\_Ukraini\\_2008.pdf](http://polityka.in.ua/userfiles/religiya_i_religijnist_v_Ukraini_2008.pdf).
3. Рязанова Л. Українське православ'я у контексті можливості створення єдиної помісної православної церкви А Рязанова. – Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін. – К.: ІС НАНУ, 2007. – С. 143–152.
4. Антонович. В. Три національні типи народні – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/anton/ant03.htm>.
5. Науковці зазначають зміни в релігійності української молоді. – Режим доступу: <http://dyvensvit.org/articles/994.html>.
6. Історія релігії в Україні:

Навчальний посібник / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 735 с. 7. Недзельська. Ю. Спосіб життя православного віруючого / Ю. Недзельська // Українське релігієзнавство. – 2008. – № 46. – С. 135–146.

**Volodymyr Havryliuk**

### **FEATURES OF UKRAINIAN ORTHODOX RELIGIOSITY: PERSONAL AND COMMUNAL EXPRESSIONS**

*In the article analises the situation in the religious area of the country, the study of believers' behavior motives, and detection of features of their religion.*

**Key words:** *religion, Ukrainian religiosity personal and common expressions, humanistic orientation ritual.*

**Ірина Булига (м. Рівне)**

### **СУЧАСНИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ ВІРУЮЧИЙ ВОЛИНІ: СПРОБА РЕЛІГІЄЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ**

*У статті проаналізовано типологізацію форм православної релігійності, появу якісно нового феномену релігійного життя Волині – віруючих «нового типу», «нових православних».*

**Ключові слова:** *новий віруючий, традиційний віруючий, православна традиція, трансформація.*

Швидкість сучасних соціальних трансформацій спричиняють зміни у людській свідомості. Релігійні процеси невіддільні від суспільних, що у свою чергу призводить до дискусії стосовно ролі релігії у суспільстві та окремо взятої людини. Нова соціокультурна реальність, процеси світової глобалізації, наслідки науково-технічного прогресу, зрештою криза європоцентристської цивілізації, що спирається на іудео-християнську традицію, секулярні процеси зумовлюють трансформацію релігійної свідомості у наш час.

Як наслідок, з одного боку, релігійний традиційний світ, з іншого – постмодерний, породжують перехід від традиційних форм життя до сучасних. Відповідно формуються групи «нових» і «традиційних» віруючих. Саме ж трактування «новий тип віруючого» набуває у нашому контексті особливого значення, оскільки стосується конкретної релігійної традиції, зокрема православ'я, та досліджується у контексті релігійної ситуації сучасного Волинського регіону.

Питання про те, наскільки релігійність сучасних православних віруючих відрізняється від традиційної, залишається доволі дискусійним. Зрештою, посеред наукової спільноти триває суперечка стосовно трактування пострадянського релігійного відродження як повернення до традиції чи як формування «нового православ'я» і відповідно «нового типу» віруючих.

У структурі типології орієнтації релігійної особистості покладені два критерії: свідомість та поведінка. Беззаперечним є той факт, що на початок XXI ст. релігійна свідомість набула своїх особливих рис. У цьому ж контексті зауважимо, що сучасний стан релігійної свідомості українців, відтак і волинян, вітчизняні науковці характеризують двозначно. З одного боку, як релігійну свідомість, характерними рисами якої є відкритість, адогматичність, демократичність, гнучкість, індивідуалістичність тощо, а з другого – такою, що відзначається духовною ентропією, еkleктикою, невизначеністю, фрагментарністю, популізмом, конформізмом [3, с. 134]. Зрештою, ця розмитість релігійної свідомості свідчить про складність та неоднозначність релігійних процесів, що відбуваються в Україні в цілому та Волині зокрема.

Також релігійна поведінка (дотримання конфесійно-формалізованих вимог, обрядів, церемоній, участь у соціальній, просвітницькій, благодійницькій діяльності релігійної спільноти) зазнає змін. З одного боку, релігійну поведінку православного-віруючого Волині активізує психологічний клімат, коли «церковність» набуває рис соціально легітимізованої і заохочуваної поведінки людини. З іншого ж боку,